

Iš prigimtinės kultūros žodyno: šeimyninė bičiulystė

VYKINTAS VAITKEVIČIUS

Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas

ANOTACIJA. Straipsnyje skelbiami ir bendrinami 2011–2105 metų autoriaus lauko tyrimų duomenys – iš Trumpainių (Laukuvos sen., Šilalės r.) kilusios, Vašilėnuose (Karklėnų sen., Kelmės r.) gyvenančios Janinos Arlauskytės-Garbenienės šeimoje puoselėjamas vardinių šeimos narių bičių spiečių ir avilių paprotys. Jo nagrinėjimas yra autoriaus keliamas tikslas. Papasakojus J. Garbenienės gyvenimą, atskleidus bitininkavimo pobūdį ir ištyrus jos bityno struktūrą, prieinama prie išvados, kad šeimyninė bičiulystė, kuriai skirtas šis straipsnis, remiasi lietuviška laimės samprata, tikėjimu bičių laime. Dovanodama iš savo bityno išspietusius bičių spiečius bitininkė elgiasi ir jaučiasi kaip senieji lietuvių bitininkai bičiuliai; šiuolaikinės kultūros bruožas – apdovanotųjų teisė į visą medų.

RAKTAŽODŽIAI: bitininkystė, bičių laimė, bičiulystė, šeima, visuomenė, Žemaitija.

Išspietusios iš vieno bityno, nutūpusios kitame, bitės nuo seno kūrė gražius, artimus ir tvirtus žmonių tarpusavio ryšius. Bičiulystė – ryšys per bites – neatsiejama lietuvių kultūros ir tautinės tapatybės dalis.

Konstantino Jablonskio duomenimis, bičiulius ir bičiulystę mini jau XV a. istorijos šaltiniai. Bičiulinėmis, t. y. duotomis, dovanotomis, bitėmis dalijosi bitininkai, kurių visuomeninė ir turtinė padėtis dažnai skyrėsi: bičiuliais būdavo ponai, bajorai, valstiečiai. Pastarieji dažnai bičiuliavosi su svetimo pono valdiniais ir net pačiu ponu (Jablonskis 1979: 155; plg. Piškinitė-Kazlauskienė 1995: 135–140). Reikšminga žinia – 1634 m. bajorė Ona Daugelienė bičiuliavosi su bajoru Mikalojumi Mažeika (kartu laikė keturis) ir su bajoro Butkevičiaus valstiečiu, su kuriuo turėjo trylika bičiulinių bičių kelmų (Jablonskis 1979: 156; plg. Piškinitė-Kazlauskienė 1995: 139). Šiandien istoriografijoje vyrauja nuomonė, tą patį įsitikinimą reiškia ir daugelis bitininkų, kad bitininkauti gali tik vyrai (Petrulis 1970: 159; Greimas 1990: 261; Piškinitė-Kazlauskienė 1995: 155–156; plg. Statkevičius 1992: 56).

Baigiantis XIX amžiui buvo paskelbti pirmieji etnografiniai bičiulystės aprašymai: Kauno gubernijos Statistikos komiteto sekretorius Konstantinas Gukovskis

pateikė statistinius duomenis apie bitininkystės mastą ir pobūdį gubernijoje, taip pat aprašė, kaip anuomet buvo tampama *bitnikais bičiuliais*. Norįs bitininkauti žmogus prašydavęs bitininką spiečiaus, o šis, jei tik prašytojas turįs gerą vardą, parinkdavęs avilį (paprastai tokį, iš kurio bitės seniai spietė) ir pažadėdavęs kitamet bites (Гукowskiй 1896: 138–140).

Kaip teigia Juozas Kybartas, tautosakinės ir etnografinės medžiagos rinkėjas, žemaičių bičiulystė buvo dvejopa. Pirma, tai galįs būti ryšys tarp išspietusių bičių ir avilio, kur jos susimetė, savininkų; ši bičiulystė trukdavo metus – tol, kol avilio savininkas sugražindavęs bičių savininkui naują spiečių. Šiam tyrimui ypač svarbi antroji bičiulystės galimybė. Bitininkas arba bitininkauti norįs asmuo iškeldavęs spietinę kieno nors laimės vardu (tai buvo laikoma paslapyje iki pirmojo medkopio), o atskridus bitėms, abu tapdavę bičiuliais. Tokia bičiulystė trukdavo tol, kol vienas iš bičiulių mirdavo arba bitininkas nustodavęs tikėti savo bičiulio garbe, geru vardu (Kibort 1893: 298).

Apie bičiulystės reiškinį bei papročius vienur kitur buvo rašoma ir vėliau (žr. Butkevičius 1964: 147–148; Petrulis 1970: 158–159, 1971: 135–136; Statkevičius 1992: 56 ir kt.). Geriausia šios srities žinovė – etnologė Laura Piškinaitė-Kazlauskienė (1952–2001), kurios disertacija buvo skirta Lietuvos bitininkystei, taip pat ir bičiuliams. Tyrinėtojos žodžiais tariant, nors bičiuliautasi dėl įvairių priežasčių, bičiulių santykiai visada turėjo materialinį pagrindą. Bičiulystės paprotys pagrindinius bruožus išlaikė iki Pirmojo pasaulinio karo, o XX a. trečiajame ketvirtajame dešimtmetyje reikėsi jau kiek kitomis formomis. Ilgainiui spiečius nustota dovoti, jais pradėta prekiauti (tačiau baimė prarasti bitininkavimo laimę vis dėlto išliko); medaus dalybos tarp bendrų bičių turėtojų tebebuvo privalomos, bet aštuntajame devintajame dešimtmetyje bičiulystė bitininkų buvo labiau suprantama kaip tarpusavio pagalba arba pagalba pradedantiems bitininkams, tik retais atvejais – kaip spiečių dovanojimas (Piškinaitė-Kazlauskienė 1989, 1995: 140–150).

Algirdas Julius Greimas, nagrinėdamas bičiulystę, piešia šalies ir visuomenės istorijos paveikslą:

Kelių sūnų buvimas šeimoje negalėjo nesukelti ekonominių rūpesčių: jiems subrendus, tekdavo, pagal istorinį ir geografinį kontekstą, arba imti gyventi broliavoje, arba dalintis žemę ir skursti, arba, vyriausiam broliui paveldėjus ūkį, kitiems reikėjo iš namų išeiti <...>. Iš būrio brolių bitininkas greit susirasdavo vietą į žentus (Greimas 1990: 261).

Pasak autoriaus, bičiulystė esanti pagalbinė giminystės struktūra. „Prižiūrėti bites ir susirasti šeimą, neturinčią vyriškosios lyties įpėdinio, bet turinčią daug dukterų, privalo jaunesnysis, antrasis sūnus. Bičiulystės ryšių kūrėjo vaidmuo tenka bičių spiečiui, kai šis nusileidžia ir įsitaiso vietoje, „kur yra merginų“; žmonės tuomet

turi bendrai naudotis aviliais, o tai gali baigtis vedybiniais santykiais tarp šeimų“ (Greimas, Žukas 1993: 86–87).

2011 m. spalio 16 d. nuošaliame Vašilėnų kaime (Karklėnų sen., Kelmės r.) sutikau Janiną Arlauskytę-Garbenienę, kuri iš savo motinos perėmė ir visą gyvenimą puoselėja bičiulystės papročius. Jauni Garbenienės bičiuliai – bitininkai iš Kražių ir Karklėnalių teikia viltį, kad paprotys nors bent kiek bus išsaugotas. Tačiau ryškiausias ir iki šiol tyrinėtojų nenagrinėtas Janinos bitininkavimo bruožas – vardiniai šeimos narių bičių spiečiai ir aviliai. Šio reiškinio pristatymas ir nagrinėjimas yra svarbiausias šio straipsnio tikslas. Pradžioje bus pasakojamas Garbenienės gyvenimas, atskleidžiamas jos bitininkavimo pobūdis, o pabaigoje tyrimų laukas praplečiamas, siekiama Vašilėnuose surinktas žinias aptarti ir papildyti. Svarbiausi moksliniai klausimai sprendžiami ieškant atsakymo į klausimą, koks yra šeimyninės bičiulystės pobūdis ir kokia jos kilmė.

„ATĖJO ŽMOGUS Į ŠEIMĄ, JIS TAMPA BIČIULIU“

Janina Arlauskytė-Garbenienė gimė 1936 m. rugpjūčio 22 d. Požerės parapijoje, Trumpainių kaime. Petro ir Onos Arlauskių šeimoje kartu su Janina augo jaunesnis brolis Zenonas (g. 1937 m.). Po vyro mirties Antrojo pasaulinio karo metais Ona Arlauskienė ištekėjo už Broniaus Darbuto, susilaukė dar dviejų vaikų – Vlodo (g. 1947 m.) ir Aldonos (g. 1949 m.).

Sulaukusi aštuoniolikos, Janina išvyko į Tauragę, įsidarbino slauge, svajojo apie felčerės mokslus ir darbą. Bet netrukus, 1956 m., ji ištekėjo už kelmiškio agronomo Juozo Garbenio (1927–1985) ir įsikūrė Vašilėnuose. Pradėjo dirbti kaimo bibliotekoje, o 1975 m. perėjo į kolūkio raštinę. Nuo 1987 metų Janina gali judėti tik su vežimėliu arba ramentais.

Janinos ir Juozo Garbenių šeimoje užaugo keturi vaikai: Algirdas (g. 1957 m.), Stanislovas (g. 1960 m.), Laima (g. 1969 m.) ir Juozas (g. 1974 m.). Visi jie šiandien turi šeimas, augina Janinos vaikaičius ir pirmąjį provaikaitį.

Ilgametė bibliotekininkė, kraštotyrininkė ir Lietuvos kaimo rašytojų sąjungos narė, J. Garbenienė pirmiausia yra bitininkė. Iš prigimtinės kultūros gelmių kylantis jos bitininkavimo pobūdis praveria duris į nežinomą lietuvių šeiminių ryšių erdvę.

Aš padėdavau mamai, buvau vyriausia šeimoj ir man patiko šitas dalykas. Ir va, mama jau tikėjos, kad aš perimsiu...

– Kokio Jūs buvote amžiaus?

– Turbūt nuo kokių keturiolikos metų pradėjau prie bitelių eit.

– Vaikų buvo daugiau?

1. Vladas Darbutas (kairėje) ir Algirdas Garbenis (dešinėje) prie avilių Trumpainiuose, gimtojoje Janinos sodyboje. Apie 1959–1960 m. Nuotrauka iš Janinos Garbenienės šeimos albumo

– *Buvom keturi. Brolis tai bijo kaip kažko tų bičių, nenori nė iš tolo, nė į sodą neina pas mane. Sesuo irgi ne, kitas brolis irgi ne. Aš vienintelė iš šeimos.*

– *Tol kol gyvenote su tėvais, savo giminėje, tai savo atskiro bityno neturėjote?*

– *Ne, ne! Aš tikrai turėjau savo avilį. Pagal mūsų paprotinę tą... savo gyvenseną, bitininkavimą.*

– *Jūs turėjot savo avilį?*

– *Taip! Savo avilį. O kaip?!*

– *Kiek iš viso buvo avilių bityne?*

– *Šeši. Mes buvom keturi vaikai, du tėvai, tai visi turėjom po vieną¹ (1 nuotr.).*

– *Jie tokie buvo kaip ir vardiniai?*

– *Jie vardiniai, taip. Aš gimiau, tai man skyrė šitą avilį. Žodžiu, kada vaikas gimsta... Pas mus buvo toks paprotys: vaikas gimė, jam, kada ateina spietimo laikas, [įleidžiamas spiečius] <...>. Ir vat šitaip vaikas tampa ne tik šeimos narys, kaip vaikas, kaip pali-kuonis, bet ir kaip bičiulis, apjungtas bitininkyste.*

– *Kada Jums buvo pasakyta, kad Jūs turit savo avilį?*

– *Kai aš pradėjau suprasti. Kai pradėjau suprasti, žodžiu, mama nusivedė į sodą ir sako: „Va, čia tavo bitelės, čia tavo bitelės.“ Ir aš jau kokių penkių metų žinojau, kad tai yra mano bitelės.*

.....

1 Paryškinta mano – V. V.

– Ar Jums tas ryšys, nuosavybė, ar... na, kaip vaikai prisiriša prie šuniuko, katytės... Ar tai buvo kažkuo panašus ryšys, ar ne?

– *Ne, kaip į gyvūną nebuvo panašus. Buvo džiaugsmas, kad a š² turi bites <...>. Aš buvau savininkas savo bičių. Ir man buvo didelis džiaugsmas, aš stovėdavau prie jų, ir klausydavausi, ir žiūrėdavau, ir prie avilio eidavau su mama, ir padūmindavau, kada mama apžiūrėdavo, žodžiu, buvau pratinama nuo mažiukų (LTRF cd 1374).*

Pokalbiuose su Garbeniene išskyla daugelis senovės lietuvių bitininkystės bruožų: Arlauskių dalijamas medus nesenka, taip užtikrinama šios rūšies laimė – skalsa. Medaus gausą Janina laiko *bitelių* dovana, atlygiu už darbštumą, o medaus stygių – tam tikros rūšies skriauda, plg.: *Jeigu bitės šimet atnešė mažai, tai tu buvai apsileidęs darbuose, tau atnešė mažai medaus, turi pasitaisyti kitais metais, kad tau daugiau įneštų. Na, arba sakydavo, kad šimet mane bitelės nuskriaudė, kitais metais man d v i g u b a i atiduos (LTRF cd 1374).* Šie ir kiti išoriniai Garbenienės bitininkavimo bruožai būdingi lietuvių prigimtinai kultūrai (plačiau žr. Greimas 1990: 264–266; Piškinaitė-Kazlauskienė 1995: 151–153). Nauja ir reikšminga, kad Janinos šeimoje kiekvienas turėjo savo bites.

Po tėvo Petro Arlauskio (1904–1943) mirties našlė Oną Milašiūtę–Arlauskiene (1909–1975) su dviem vaikais – Janina ir Zenonu, kaip jau minėta, vedė Bronius Darbutas. Jiedu susilaukė Vlado ir Aldonos, visi šeši šeimos nariai Trumpainiuose prie Požerės turėjo po bičių šeimą. Susituokusi su Juozu Garbeniu Janina tokį patį paprotį atnešė į Vašilėnus.

Metams bėgant, į naujagimiui paskirtą avilį leidžiamas iš šeimos bityno išspietusių bičių spiečius:

Sužino, kad jau laukiasi, neščia žmona, ir vyras pasirūpina <...>, pastatom avilį ir įleidžiam spiečių. Vat Algio spiečius, Stasiuko spiečius, Laimos spiečius, Juozuko spiečius <...>. Tais metais įleidi spiečių. Jo gimimo metais, nesvarbu, ar jį [gimė] pavasarį, ar rudenį. Nu, jau jeigu rudenį gimsta, tai tada jau ateinančiais metais, jau iki metų, iki amžiaus metų, žodžiu, per tą tarpą įleidi. Ir va, jau tas yra įvardintas jo (LTRF cd 1377).

Pabrėžtina, kad tas paprotys apima žentus, marčias, anūkus – kiekvieną naują šeimos narį:

Gabrielės spiečius, Renatos spiečius, Neringos spiečius, žento spiečius, marčios spiečius, tai va taip ir eina, jie ateina, apsijungia į bičiulystę. Jie yra ne tik giminės, bet jie tampa ir b i - č i u l i a i, kaip bitininkai bičiuliai <...>. Bityne yra ateinančiam vaikeliui paruoštas tuščias avilys. Ir jam yra įleidžiamas spiečius. O jeigu iš kitur spiečius pats atskrenda ir sutupia į avilį, tai jau jis bus labai... jam seksis labai bitininkystė, tam vaikui, kai užaugs (LTRF cd 1377).

.....
2 Kalbant pabrėžta pačios Garbenienės.

Antroji bičių įgijimo galimybė – į paruoštą, vaikeliui skirtą avilį bitės įspiečia pačios – nepaprasta. Tai lyg bičių duodamas ženklas, būsimą bitininką pasirinkimas ir bitininkavimo sėkmės patvirtinimas. Pavyzdžiui, buvo tikima, kad pačios įspiečiusios bitės esančios laimingiausios (Znamierowska-Prüfferowa 1937: 24). Keturis vaikus užauginusios Janinos šeimoje bitės atskrido į dukters Laimos avilį. Deja, jai nelemta bitininkauti, nes užaugo alergiška bitėms.

Po ilgos pertraukos bitės dar kartą pačios įspietė į Janinos vaikaičio Dominyko avilį:

Avilį... Dar tuščias buvo, [anūkas] pabeldė į tą avilį su rankyte. Galvoju: „Jau žmogus prašosi spiečiaus <...>.“ Jam a t é j o spiečiuukas mažas iš kažkur, nežinau, ne iš mano bityno <...>. Dominyko yra didelė sėkmė – įleidau spiečių, ir eina kaip senos bitės į darbą! O įleidi kitam žmogui – yra nesėkmė, jo viena kita burbt burbt bitelė išskrenda, ir viskas. O Dominykui tai jau l a b a i sekas (LTRF cd 1374).

Vardinės bitės medų neša ne bendram vartojimui, o savo šeiminkui, nesvarbu, kokio jis būtų amžiaus:

Mes kiekvieno [medų] išimam atskirai, išsukam ir atskirai supilam, ir jis gali naudoti – ar parduoti, ar sau turėti – jis yra savininkas to produkto, ką sunėša jo bitės. Taip. Šįmet Renatai išsukom visą kibirą iš vieno avilio. Jinai parsidavė ir 200 litų gavo už tą medų... (LTRF cd 1377).

Pabrėžtina, kad šeimos bičiulis ne tik skaičiuoja iš medaus gautas pajamas, kaip šiuo atveju Renata, bet ir visomis išgalėmis privalo padėti bitininkauti. Tai didelis įsipareigojimas bityno šeiminkai – mamai, močiutei, uošvienei. Ne kiekvienas gali ir nori šios atsakomybės imtis, tai pripažįsta pati Garbenienė:

Atėjo žmogus naujas į šeimą, jis tampa b i č i u l i u. Ne tik giminė, bet ir bičiulis, apjungiamas bitininkystės papročiu. Bet va, telšiškiai atsisakė – ir žentas atsisakė, ir dukra... Nes yra kita pusė medalio: reikia padėti bitininkauti <...>. Bičiuliavimas – vieno kitam pagalba <...>.

Įleidom, reiškia, jis tapo ne tik giminė, bet ir bičiulis. Ir jokių balių, jokių sveikinimų, jokių ko nors, jis tampa iš karto bičiulis. Ir va, jo yra prievolė – man padėt pakeisti vašką į tas plokšteles, na ir... atvažiuoti padėti man pavasarį išvalyti, išdezinfekuoti avilius, na ir paskui iškopinėti medų, nes sunku yra atsivežti, pilni rėmai, medus yra labai sunkus produktas. Tai yra mano jėgom viskas, aš nieko negaliu. Jie sako: mes negalim, ir jie atsisakė.

– Tuo metu, kai jie atsisako, nebelieka vardinio avilio?

– Yra labai keistas... nežinau, ar toks sutapimas, va, atsisakė dukra, ir jos bitės išnyko. Neišgyveno žiemą. Žentas atsisakė – ir neišgyveno žiemą <...>. Staselis atsisakė, irgi neišgyveno. Mano mama kai mirė, ir bitės neišgyveno tą žiemą.

Laimutė nenorėjo, Algirdo žmona. Jinai sakė: „Aš nenoriu tų vabalų.“ Nemėgsta.

– Ir neleidot visai?

– *Ne. Rima ir sakė, Stasiuko žmona, sakė: „Ne ne, – sako, – aš jau tų vabalų nemėgstu“*
(LTRF cd 1374).

Noras, pomėgis, meilė bitėms – bitininkavimo pagrindas, kartu ryškiausias Garbenių bičiulystės bruožas, plg.: *Bites turi mylėti! Turi mylėti. Jei nemylėsi, absoliučiai nieko nebus*³; *Labai, neišpasakytai myliu bites*⁴. Meilė – atsvara piktumui ir bičių pykčiui, kuris kiltų, jei bitininkas ateitų prie jų suprakaitavęs, praradęs savitvardą arba išgėręs.

Meilė yra pirmoji sąlyga. Antroji – tai bitininko laimė. Ją lemia pačios bitės, pasirinkdamos šeiminką. Siektina, kad būtų tenkinamos abi sąlygos, tačiau Janinos šeimą lydi įvairi patirtis. Antai dukters Laimos spiečius pranašavęs sėkmę, bet bitininkauti jai neleidžianti sveikata; vaikaitė Ugnė be galo norinti bičių ir jas mylinti, tačiau Janina jaučianti, kad bitininkavimo laimės mergaitė neturinti:

Pernai Ugnės [bites] plėšikės išpjovė... išžudė. Ir šįmet įleidau didelį spiečių, bet irgi taip vangiai, vangiai, vangiai eina į darbą. Negi vaikui nesiseks? Jinai taip m y l i jas – ateina, atneša, atvažiuoja pas mane. Ir va dabar skambino – norėjo atvažiuot. Tai priskina pienui, priskina kitų gėlių, atneša, ant lakos padės: „Močiute, jinai mums atneš medaus iš to žiedo.“ Tai yra toks norėjimas tų bičių, bet vaikui kažin ar seksis... (LTRF cd 1374).

Dominyką, nors jam dar tik penkeri metukai, lydi bitininkavimo sėkmė ir jis, gyvendamas su Janina tuose pačiuose namuose, yra nuolatinis jos palydovas. Pabrėžtina, kad šiandien Dominykas močiutę lydi visur, taip pat einančią pas bites.

„TURI BŪTI TAKAS NUTRYPTAS PAS BITES“

Kasdieninis ėjimas prie bitelių – ryškiausia ir svarbiausia Garbenienės bitininkavimo išraiška, plg.:

Mano mama kaip aš eidavo. Eidavo, eidavo ir eidavo <...>. Aš šitą perėmiau iš mamos. Šitą apžiūrinėjimą perėmiau iš mamos (LTRF cd 1374).

*Turi verkdamas eit, turi būti takas nutryptas pas bites, tai tada ir seksis, ir visa <...>. Jeigu tako nesumini į bityną, tai tu ne bitininkas*⁵.

3 Iš 2012 m. birželio 6 d. viešnagės pas J. Garbenienę užrašų.

4 Iš 2015 m. vasario 24 d. viešnagės pas J. Garbenienę užrašų; plg. Petrusis 1970: 158.

5 Iš 2012 m. birželio 6 d. viešnagės pas J. Garbenienę užrašų.

Kiekvieną dieną – rytas ir vakaras, rytas ir vakaras – ateinu, atsikeliu dangtį, apžiūriu, ar nėra kandžių, ar nėra skruzdžių, ar nėra to, ar nėra to. Ir taip k i e k v i e n q mielą dieną, tik kai lietus lyja, tada neinu. O taip – prie k i e k v i e n o avilio <...>. Kiekvieną mielą dieną. Jeigu nenuėinu, man kažko jau trūksta. Aš turiu būtinai nueiti. Užtat... ir menkas tas paėmimas, ir menkai yra fizinės tos jėgos, bet negaliu atsisakyti, ir viskas. Nu kaip liga... Negaliu bitininkavimo atsisakyti.

– Kai šitą avilių peržiūrą padarote, tada Jūs sėdate?

– *Taip. Taip, pirma pasižiūriu, paskui sėduosi. Ir keista, aš galiu visą dieną išbūt, nuo ryto iki vakaro čia. Man yra ramu, man yra gera. Man yra g e r a. Va tokią vėjuotą dieną man nelabai patinka. Mane Bičių piemene praminę draugės yra. Lendu į sodą, einu prie bičių. Ir va, kas svarbiausia – mėgstu žiūrėt, kaip jos apsižiūri tą teritoriją, kur yra žiedynai. Jos išskrenda, daro žemėlapi. Ore skraido, atskrenda... matyt, apžiūri kažkokie žvalgai, ir jos atskrenda ir pradeda erdvę daryti kažkokį... nu, tokiais zigzagais skraido, ten, matyt, į tą trajektoriją žemėlapi daro <...>. Tai yra nuostabiasias dalykas žiūrėti į šitą žemėlapio kūrimą.*

Paskui – kada jos g a u d ž i a. Kada yra daug bičių. Viešpatie, kai jos gaudžia, tai yra tolygi vargonų muzikai <...>. Kada nėra vėjo ir kada yra šilta, bičių gaudesys, nežinau, su kuo reikia palyginti... su vargonais. Kažkur su vargonais galima palyginti, koks yra gražus gaudesys, jūs neįsivaizduojat! Tikrai jūs neįsivaizduojat.

– Ar Jūs garsiškai pamėgintumėte pakartoti?

– *Nežinau, negalėčiau. Toks yra d ū z g i m a s, nu, kaip kad dūzgia vargonai. Įsivaizduokit: dūzgia bažnyčioj vargonai. Ten garsiai, čia truputį tyliau. Bet labai panašus užimo garsas. Labai panašus <...>.*

Pakilo į viršų, ir nežinia, kur jos nuskris. Ir nežinia, kur nuskris, va šitaip. Man taip patinka žiūrėt <...>.

Arba kaip pareina [bitės] r a t u o t o s – kojytės aplipę duonele. Nu yra pasaka, koks grožis! Eina taip: rapu rapu rapu rapu tos kojytės, eina per laką, tiesiog va taip, virvute jos eina. Nu, yra nepaprastai gražu, aš sėdžiu prieš lakas ir... ir man tada, jeigu yra nelinksma dušioj, tai yra be galo ramu pasėdėt, ir aš atsigaunu nuo visko. Man viskas dingsta, aš matau tik bites, einančias ratuotas į avilį [graudinasi – V. V.]. Daugiau nieko (LTRF cd 1374).

Iš šio pasakojimo – kasdienio Janinos ėjimo pas bites, jų apžiūros ir priežiūros, ramybės ieškojimo sėdint bityne, grožėjimosi skrendančių bičių raštais ir skleidžiamu garsu yra aiškiai ir stipriai juntamas šventumas (plg. Piškinaitė-Kazlauskienė 1992: 53–54, 1995: 125–126, 128–130).

Labai tvirtas tikėjimas Garbenienei būdingas. Štai besilaukdama pirmagimio ji aplankė visas Žemaičių Kalvarijos stotis, o pagrindinėje meldėsi *labai nuoširdžiai, kad vaikai būtų laimingi* (LTRF cd 1377). Su Janina ir jos motinos bitininkavimu susijęs dar vienas šventumui tirti reikšmingas faktas – Ona Milašiūtė-Arlauskienė

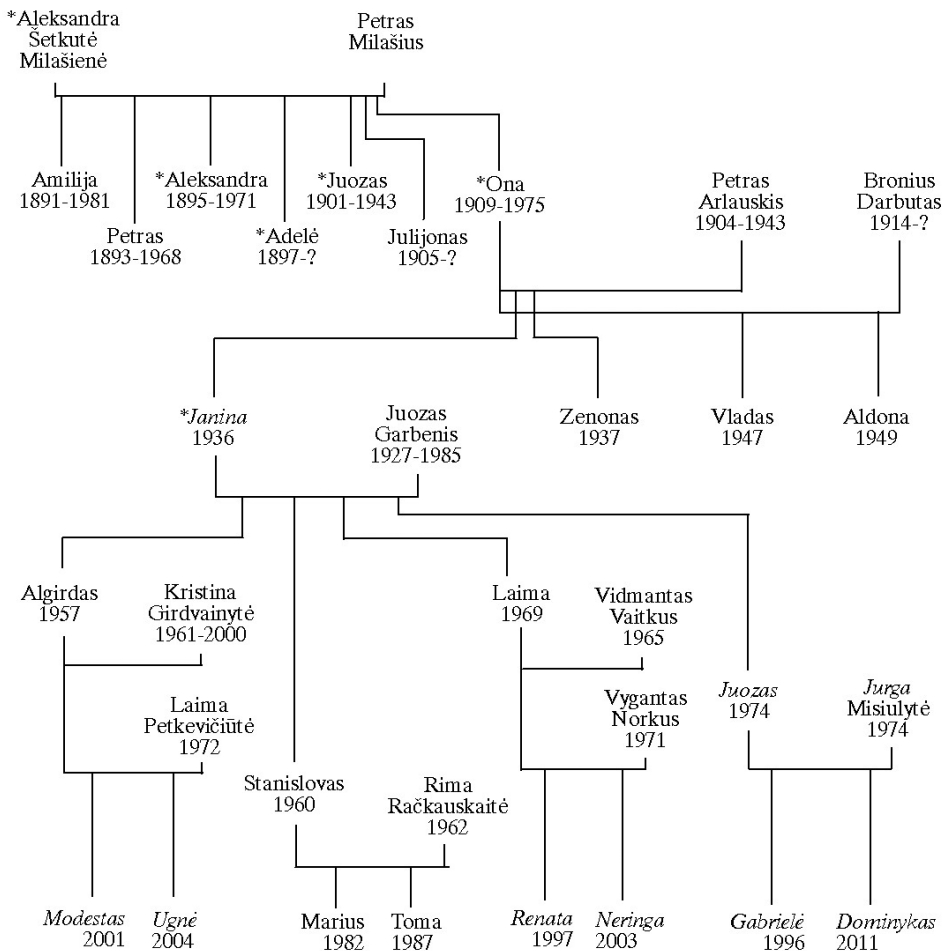
2. Kunigas Antanas Skinderis su namų šeimininkių kursų dalyvėmis. Ona Arlauskienė – trečioje eilėje, penkta iš kairės. Požerė, 1936 m. *LTRFt 21650*

gavo dovanų bičių šeimą, avilį ir bičiuliavosi su žymiuoju žemaičių kunigu Antanu Skinderiu (1869–1948; plačiau apie jo asmenį žr. Zimnachaitė 2014). Nuo 1933 metų jis klebonavo Požerės parapijoje, kuriai priklausė ir Trumpainiai, plačiai garsėjo visuomenine, šviečiamąja veikla. Būdama nėščia, Ona lankė ūkininkų dukterims skirtus kepimo ir virimo kursus ir A. Skinderiui pasiguodė, kad jos bitės esančios labai piktos. Kunigas tada jai su visu aviliu davęs *nepiktų bičių, itališkų kažkokių* (LTRF cd 1374; 2 nuotr.). Šios bitės išplito, O. Milašiūtė–Arlauskienė laikė penkias šešias šeimas. 1956 metų vasarą viena tų bičių šeima, jau kaip Janinos krautis, atkeliavo į Vašilėnus, į kuriamą Garbenių gyvenimą⁶. Ir šiandien Janinai medų neša – tik neįmanoma tiksliai nustatyti, kiek jų yra – kunigo Antano Skinderio bičių palikuonės.

Garbenienės pasakojimu, mamai taip pat buvo būdingas rūpinimasis ir atida bitėms, bet ji neturėdavusi laiko ilgiau pabūti bityne. Dėmesį patraukia faktas, kad 1936 m. rugpjūčio 22-ąją Ona Milašiūtė–Arlauskienė apžiūrėjo bites, paruošė jas žiemai, o parėjusi kambarin... pagimdė Janiną, kaip vėliau paaiškėjo – sau įpėdinę bitininkę.

Tikras Garbenienės brolis Zenonas Arlauskis, taip pat netikras brolis Vladas ir netikra sesuo Aldona, nors vardinius avilius Trumpainiuose turėjo, bičių bijojo ir prie jų nėjo, tai yra bitininkauti nesirengė. Janina bitininkavimo išmoko iš savo mamos

6 1956 m. vasarį į Vašilėnus buvo atvežtas kunigo dovanotas avilys, o vėliau, vasarą, ir spiečius iš Janinos motinos bityno.

3. Janinos Garbenienės šeimos medis (žvaigždutės – prieš bitininkų vardus; pasvirai parašyti *bičiulystei apsijungusių* šeimos narių vardai). *Vykinto Vaitkevičiaus brėžinys*

Onos (1909–1975), kuri užaugo gausioje Milašių šeimoje ir ištekėjo už Petro Arlauskio – nuo Senojo Obelyno kilusio užkurio (3 brėž.). Turimais duomenimis, prie bičių ėjo dvi iš trijų Onos seserų – Aleksandra (*Olia*, 1895–1971) ir Adolfiną (*Adelė*, 1897–?). Apie brolių Petrą (1893–1968) žinoma, kad jam buvo išmokėta dalis, tėvų ūkį jis paliko, o Julijonas (*Julius*, 1905–?) išvyko į Kanadą.

Duomenys apie Juozo Milašiaus (1901–1943) bitininkavimą tikslintini: Janinos žodžiais, jis paveldėjo tėvų ūkį kartu su bitynu, tačiau prie bičių iki žilos senatvės ėjo dėdienė Morta Jankutė–Milašienė (1905–1995). O dukters Adelės pasakojimu, mama bites perėmė iš tėvelio po ankstyvos jo mirties.

Visi Milašių vaikai turėjo vardinius avilius ir bitininkauti mokėsi iš vienturtės mamos – Aleksandros Šetkutės–Milašienės. Jos vyras Petras Milašius, kilęs nuo Tverų, remiantis Garbeniene, nebitininkavo, buvo užkurys.

4. Juozo ir Janinos Garbenių šeima (kairėje stovi sūnus Algirdas, dešinėje – Stanislovas; kairėje dukra Laima, priešakyje – jauniausias iš vaikų Juozas). Apie 1975 m.
Nuotrauka iš Janinos Garbenienės šeimos albumo

Pasak Janinos, jų giminėje visada bitininkavo moterys – *moteriškoji linija buvo bitininkai* (LTRF cd 1374), tačiau jos vaikų kartoje Laima, kuriai buvo lemta bitininkavimo laimė, alergiška bitėms (4 nuotr.). Antrajai galimybei – bitės galėjo būti perduotos ne Laimai, o vyriausiojo sūnaus Algirdo žmonai Kristinai (Severėnų bitininkų Girdvainių dukrai) – taip pat nebuvo lemta išsipildyti, nes ji anksti mirė.

Nesvarbu, būta ar nebūta apie Požerę, Karklėnus ir kitose Žemaitijos vietovėse motinos papročio perduoti bityno šeiminkės vaidmenį dukrai, anytos – marčiai, reikšminga žinia, jog XX a. pirmojoje pusėje ir viduryje bitės čia dar buvo nuotakos kraičio dalis (plg. Piškinaitė-Kazlauskienė 1995: 149; plg. Greimas 1990: 262).

Ši vieta tyrime svarbi – bitės, taip pat duonos raugas ir kiti iš tėvų gauti dalykai padėjo jaunamartei išsaugoti tam tikrą ryšį su namais, kuriuos paliko, o svarbiausia – kurti savąją šeimą. Naujakurius priimanti šalis taip pat rūpinosi ryšiais ir dėjo pastangas juos kurdama:

Susikuria jauna šeima, kaime gyvenanti, ir jie jau pasistato namelį, tai kaimynai aplinkiniai padeda jiems ap-si-plunks-nuoti: vienas ateina, atneša, kai jau buvo tie kelminiai aviliai, tai atneša tą stuobrį su trupučiu išpuvusiu viduriu, kad būtų lengviau išskaptuoti,

išskobti jį. Pamoko, kaip pasidaryti tą kelminį avilį, paskui atneša spiečių ir įleidžia. Jau čia užmezgama bičiulystė.

Moteris atneša vištą perekšlę jaunai šeimai, su kiaušiniais, kad tu išsiperėk. Atneša sėklą, jeigu pavasaris, sėklų daržovių. Na, ir dar ten ką nors. Jau jaunai šeimai aplink gyvenantys kaimynai visi padeda. Bet bičiulystė pirmiausiai užmezgama <...>.

– Jei sukuria šeimą, tai juk gauna kraitį, pasogą...

– Čia yra *k i t a s* reikalas. Čia jie jau turi, ir tą namą pasistato iš to, ką gauna. Bet čia yra *k a i m y n i š k a s* apiplunksnavimas. Tokia kaimynystė, atėjimas į... pas tų žmonių. O jeigu kuris atžūliai priima, tai jeigu jisai dega, jo sodyba, gerai – dega, tedegie. Niekas ir neina, tokių šalinasi. Bet kuris maloniai priima, žodžiu, sutinka tuos apsiplunksnuoti padedančius kaimynus, tai jau tam, jei užsidegė sodyba, tai visi po baltianku lekia! Po apatiniiais rūbais su kibirais vandens lekia gesinti (LTRF cd 1374).

Labai panaši asmeninė Janinos patirtis:

Mes vasario mėnesį apsivedėm, o jau Velykom skerdė kiaulę, ir va, pirma pažintis – atnešė skerstuvių. Aš jau buvau skolinga atiduot, kai aš skersiu. Aš atiduodu. Ir vat kitas, čia Rimgailienė atnešė, paskui kita kaimynė. Va taip, tas toks ryšys labai yra stiprus kaime <...>.

Atnešė Gedvilas, gyveno Bagdonavičienės dvare, tai atnešė man bičių spiečių <...>. Atsimenu, vešlūs tokie plaukai, juodi, stambūs, na, ir sako: „Aš tau atnešiau bites.“ <...> Paskui dar vienas žmogus atnešė šuniuką, iš Eidintiškių Gedminas toks, Napoleonas. Atnešė įsidėjęs po švarku šuniuką <...>. Kaip man buvo smagu, kai tas žmogus atnešė šuniuką, ir kai tas atnešė bites! Mumis priėmė tada, mes pasijutom, kad mumis priėmė. Nes mes buvom ateiviai (LTRF cd 1374).

Kitados bendruomeniniais ryšiais Vašilėnuose susaistyta Garbenienė po daugelio metų pati ėmėsi panašaus vaidmens ir, be puoselėjamų šeiminių ryšių, pradėjo kurti išorinius, bendruomeninius:

Bičiulystę aš tą ėmiau prieš kokius du metus į i š o r ė [skleisti] <...>. Matot, atsirado tokie žmonės, kurie artimi mano dūšiai (LTRF cd 1374).

Apie 2010 metus Janina bičių šeimą padovanojo Eugenijui Bagdonavičiui, iš Kražių kilusiam Gerumo savanoriui, ir laikė ją savo bityne. Tauragėje gyvenantis Eugenijus pažadėjo bites paimti išėjęs į pensiją, kai grįš gyventi į tėviškę.

Antrasis Janinos bičiulis – Linas Mockus iš Kražių.

Kažkaip mes susipažinom Kražiuose, kada aš paveikslą apžiūrinėjau pirkti, man čia ta vieta patiko. Ir j i s a i ten buvo, ir mudu kažkaip įsikalbėjom, na, ir paskui jisai, žodžiu, sako:

„Ir aš išmanau šį tą, esu akmentašys.“ Na ir... man išspietė didelis spiečius, sakau: „Linai, gal nori bites [laikyti]?“ – „Tai, – sako, – būtų neblogai.“ Aš jam irgi... Suleidom į avilį, išlaikiau iki rudens, išplėčiau šitą lizdą iki reikiamo žiemai išgyventi. Jis rudenį atvažiavo su priekabėle, ir mes išvežėm (LTRF cd 1374).

Trečiasis Janinos bičiulis – Juventas Jucevičius, jauniausio jos sūnaus Juozo draugas, medžiotojas. Jis yra ir Karklėnalių naujakuris, atvirai prisipažįstantis: *Tėvų, senelių žemė, ji mane kažkaip p a t r a u k ė. Būni, labai malonu...* (LTRF cd 1374). Juvento ir Janinos bičiulystė ši potraukį stiprina, įtvirtina, suteikia jam aiškų, neabejotiną bendruomeninių ryšių pobūdį.

„VAIKŲ IR ANŪKŲ BITYNAS“

Garbenienė sąmoningai bitininkauja senoviniu papročiu, puoselėja jį, kiekvieną kartą kurdama, o mirus kuriai bičių šeimai – atkurdamą bityną taip, kad jis atitiktų, išreikštų bičiulystės ryšiais susijungusius jos šeimos narius (Janinos dažniausiai sakoma *apsijungti bičiulystei*). Kartą iš didžiulio, net dvidešimties šeimų Janinos bityno po žiemos liko vos viena bičių šeima, iš kurios teko pradėti bitininkavimą nuo pradžios (LTR 8029). Šie paprasti žodžiai, 2015 metų vasarį užrašyti pačios bitininkės ranka, labai svarbūs. Bitininkavimas nuo pradžios labai panašus į šeimos kūrimą, gausinimą. Suprantama, toks bitininkavimas yra permainingas, išaugintas bitynas bet kuriuo metu gali būti užpultas pelių, žiurkių, širšių, svetimų bičių, gali nepakelti žiemos šalčių.

Čia pat minėtinas vaizdinys, lyg koks įsitikinimas, kad bitės, bitynas yra bitininko nusiteikimo, darbštumo ir pajėgumo atspindys. Antai Janinos mamai Onai gyvenimo saulėlydyje pradėjo silpti bitės, ir ji sakydavusi, kad greit mirsianti, nes bitės paliekančios jos sodybą (LTR 8029).

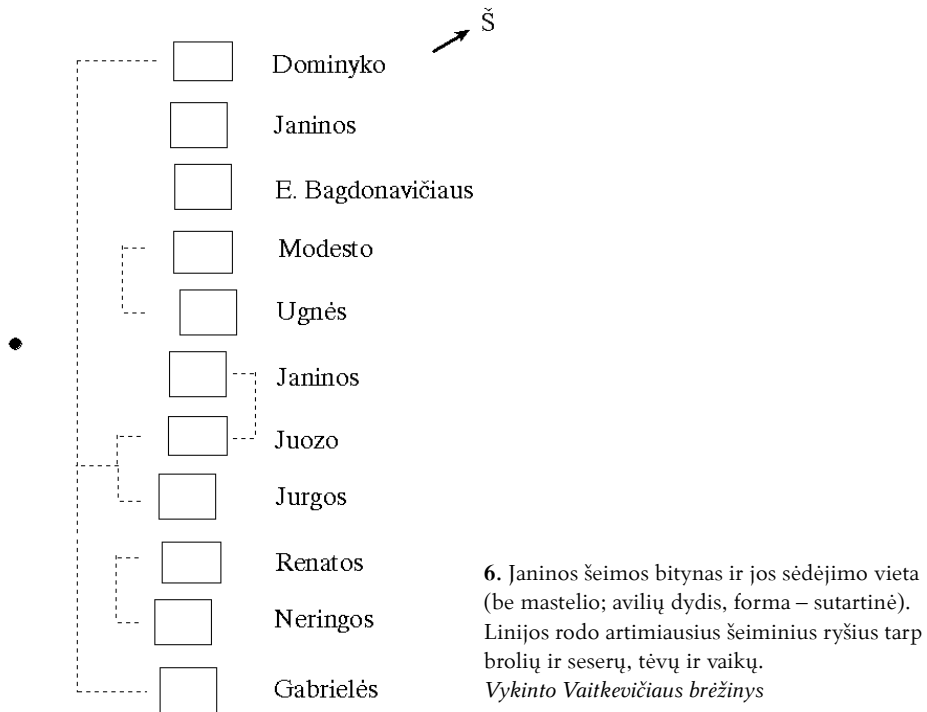
2012 m. birželio 5–6 d. Janinos bityne Vašilėnuose buvo vienuolika avilių ir tiek pat bičių šeimų, kurios visos saulėtą, bet vėjuotą ir vėsoką dieną guviai skrido į darbą. Pasiramsčiuodama ramentais apėjusi bityną, atvėrusi kiekvieno avilio dangtį ir patikrinusi, ar neatsirado kandžių⁷, Janina sėdo į vežimėlį ir užėmė sau įprastą ramybės, bičių stebėjimo vietą pietų pusėje, bityno priešakyje (plg.: *Pasistatau vežimėlį ir sėdžiu pas savo gyvūnėlius. Man nereikia nei karvių, nei kiaulių*⁸) (5 nuotr.). Netrukus paaiškėjo, kad tai ne vien patogi žiūros vieta. Ji sutapo su pačios Janinos avilio padėtimi bityne (6 brėž.). Prie Janinos bičių – sūnaus Juozo avilys (jis, beje, alergiškas bičių įgėlimams), kitų jos vaikų avilių nėra.

7 Jos patydomis buvo vadinamos *pikta dvasia*.

8 Iš 2012 m. birželio 6 d. viešnagės pas J. Garbenienę užrašų; plg. Piškinaitė-Kazlauskienė 1995: 150.

5. Janina šeimos bityno priešakyje. 2012 m. birželio 6 d. *Arūno Baltėno* nuotrauka

Šalia Juozo avilio – jo žmonos Jurgos, Janinos marčios, o toliau rikiavosi vaikaičių ir įsiterpė E. Bagdonavičiaus avilys. Buvo matyti, kad vaikaičių bitės sąmoningai suporuotos: Laimos dukterų Renatos ir Neringos, Algirdo vaikų Modesto ir Ugnės; Juozo vaikų bitėms teko kitoks vaidmuo – jos išlaikė ryšį su tėvų bitėmis bityno viduryje, kartu nustatė bityno rytinę (Gabrielės) ir vakarinę (Dominyko) ribas. Paminėtina, kad Gabrielė (g. 1996 m.) yra vyriausia, o Dominykas (g. 2011 m.) – jauniausias iš bičiulystės ryšiais *apjungtu* šeimos narių⁹.

Garbenienės bityno istorija patvirtina, kad bitininkavimas – labai permainingas užsiėmimas. 2014 metų pavasarį bityne buvo likusios tik trys bičių šeimos: Janinos avilys viduryje ir dviejų vaikaičių – Modesto ir Dominyko – vakaruose. Birželį Dominyko bitės išspietė ir tiesiog Janinos akyse išspietė į tuščią Renatos avilį¹⁰. Netrukus po to Janinai buvo atlikta klubo sąnario operacija, nusilpo sveikata, rugpjūtį svetimos bitės išpjovė Janinos šeimyną; neperžiamojo Ugnės ir Neringos bitės. Bet Janina tikino: *Jei pavyks sustiprėti, vėl plėsiu bityną, apimantį vaikus ir anūkus* (LTR 8029). Mėgindama paaiškinti, koks skirtumas tarp vaikų ir vaikaičių, kurie yra šeimos bičiulių rate, ir tų, kurie bičių atsisakė, Janina tvirtina, kad tai nėra privaloma ar kokio būtina sąlyga:

[S]ūnus Stasys bijo bičių, o jo žmona Rima nemėgsta medaus. Jų bitės išmirė, ir jie pasitraukė iš šeimos bičiulystės. Stasio šeimai kasmet duodu medaus ne kaip bičiuliams, o kaip savo vaikui, marčiai ir anūkams Mariui ir Tomai (LTR 8029).

Pažymėtina, kad vardiniai šeimos narių aviliai per XX amžių buvo ne tik gimtajame Garbenienės viensėdyje Trumpainiuose, pas senelius Milašius, dėdę Juozą ir dėdienę Mortą Trumpainiuose, pas tetą Aleksandrą ir tetėną Pranciškų Elijošių Kryžiškės viensėdyje prie Vašilėnų. Tokiu pačiu būdu – paskirdama bites ir avilius savo vaikams Petru, Česlovui, Stasiui ir Juozui – bitininkavo Kazimiera Dragūnienė iš Labūnavos prie Užvenčio, kuri XX a. šeštajame ar septintajame dešimtmetyje su vyru persikėlė į Vašilėnus.

Lietuvos bitininkų asociacijos vadovas dr. Žilvinas Šolys, kilęs iš Riečių (Marijampolės r.), prisimena senųjų gimtinės bitininkų šeimos narių vardinius avilius. Būta tikėjimo, kad jei nepriskirsi bičių šeimos nariams, tai jos išmirs. Jei bičių perteklius, daryk ką nori – tai jau esąs *turgaus medus*. Viena istorija Žilvinui įsiminė labiausiai: tremtinys sūnus negrįžo iš Sibiro, jo tėvas bitininkas šešis metus saugojo pinigų, gautus už parduotą sūnaus medų, nes buvo įsitikinęs, kad neatsiklausęs tų

9 Šįmet Janina rengiasi įleisti spiečių provaikaičiui Kamiliui.

10 Renata yra Laimos, turinčios neišpildytą bitininkavimo sėkmę, dukra.

pinigų imti negalys...¹¹ Remdamiesi asmenine patirtimi, VIII Prigimtinės kultūros seminaro dalyviai dr. Ramunė Bleizgienė, prof. Viktorija Daujotytė, Karolis Grušas, Giedrius Vaivilavičius ir kai kurie kiti patvirtino, kad vardinių avilių paprotys, vaikų bitės jiems žinomos iš Dusetų, Pabradės, Pavandenės, Šiaulių. Tėvas skiriaš bites ir gaminąs avilį vaikams, senelis – vaikaičiams.

Šis reiškinys – lietuviškos laimės sampratos dalis. Laimė esanti visur ir visada, nuo jos priklauso žemdirbystės, gyvulininkystės, medžioklės, karo ir apskritai gyvenimo sėkmė. Yra daug skirtingų laimių, pavyzdžiui, arklių auginimo, prekybos, muzikanto, taip pat ir bičių. Pavyzdžiui, latvių sakoma: „Kiekvienam žmogui sava laimė: vienam bičių laimė, tai jam sekasi bitės, kitam arklių laimė, jam rankon eina arkliai, trečias turi namų laimę, jis tuose namuose gyvena visko pertekęs“ (plačiau žr. Vaitkevičienė 2002: 9).

Kaip siekiama bičių laimės mitologijos, religijos ir visuomenės gyvenimo bei bendravimo lygmenyje, pasakoja senieji etnografijos šaltiniai. Anot J. Kybarto, kas bičių neturi, tai kelia spietinę į savo medį, nesvarbu, sode, miške ar pakelėje, kurio nors vaiko laimės vardu (jis turįs būti nenusikaltęs žmonėms, švarios sąžinės). Tai gali būti ir suaugęs žmogus, pelnęs visuotinę pagarbą, teisingo asmens vardą turintis vyras arba moteris, arba doras ir išmintingas valstietis, kartais gyvenantis net už kelių mylių. Atskridęs spiečius tapdavęs bitininko ir to, kurio laimės vardu buvo gaudomas, nuosavybe; abu spiečiaus savininkai buvo bičiuliai (Kibort 1893: 296–297).

Remiantis Marijos Znamierovskos-Priuferovos žodžiais, Vilniuje buvęs paprotys statyti avilį kieno nors laimės vardu (*na czyjeś szczęście, np. „na Pietroneli dole“*). Kopinėjant medų, to žmogaus galima ir nekviesti, bet visada per Kūčias ar kurią kitą dieną jam turi atnešti medaus paragauti. Pateikėja pridurianti, jog taip buvo daroma todėl, kad „tas asmuo turįs laimę“ ir tai „dėl sėkmės“ (Znamierowska-Prüfferowa 1937: 25).

Garbenienė šiuos ir kai kuriuos kitus tikėjimus bičių laime sujungia su lietuvių bičiulystės vaizdiniais ir papročiais: bičių laikymas vaiko arba kurio kito šeimos nario vardu susijęs su laimės samprata, o bičiuliavimasis – su bitininkų bičiulystės papročiais. Skiriasi tai, kad Janinos bityno bitės medų neša ne jai (nors iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad ji siekia pasinaudoti kitų laime), o dalingajam, kurio vardu bitės buvo įleistos ir laikomos. Dalingieji taip pat kaip tikri bičiuliai privalo padėti Janinai apėiti bites, tik jiems, kitaip nei būdinga bičiulystei, tenka ne pusė, o visas iškopinėtas medus. Janinos pasakojimais, anksčiau vaikų medus nebuvo jų nuosavybė:

– Ar Jūs prisimenat, kad... Jūs valgot **savo** medų, Jūsų bitės, Jūsų medus...

– *Kol gyvenau šeimoj, į atskirą kažkokį daiktą nepylė. Nepylė, kadangi visi gyvenom vienoj sodyboj, na, ir būdavo liepinė statinaitė, ir jinai būdavo svirne. Na ir va, ten jau*

11 Iš 2012 m. birželio 10 d. pokalbio su Ž. Šolium.

sakydavo: čia jau mes tą suvalgėm medų, čia dabar jau taviškis gali būti, va čia Zeniuko gali būti, čia Aldutės, čia Vladuko. Nu va, taip kažkaip... ir vaišina ką nors, reiškia, yra ir t a v o ten dalis. Ir t u vaišini šitą žmogų, kuris atėjo į svečius. Arba neša Kūčiom kaimynėm, kurios neturi. Visada nešdavo Kūčioms, arba kaimė žinojo, [kad] yra sergantis ligonis, ir neša tam ligoniui. B ū t i n a i nešdavo <...>. Pasidalydavo (LTRF cd 1374).

Taigi pokyčiai vyko XX a. antrojoje pusėje: vaikai, palikdami namus, iš Janinos negavo arba nenorėjo priimti bičių kaip savo kraičio dalies, nors tikėjimas bičių laime, kaip rodo surinkti duomenys, tai numato. Prižiūredama išsidalijusios šeimos narių bites gimtųjų namų sode, Janina ėmė kitaip dalyti medų, nebeliko vienos medaus statinaitės su vaikų, žento ir marčių dalimis.

ŠEIMYVINĖS BIČIULYSTĖS PĖDSAKAIS

Nuo pažinties su Janina dienos ramybės nedavė klausimas: kokia Vašilėnuose puoselėjamos šeimyninės bičiulystės kilmė ir kodėl lietuvių bitininkystės tyrinėtojai šio reiškinio iki šiol plačiau netyrė? Šiandien tampa aišku, kad Janinos bitininkavimo papročių pagrindas – tikėjimas bitininkavimo sėkme, kitaip tariant, bičių laime. Bitės gaudomos ir laikomos kieno nors kito, dažniausiai – vaikų ir vaikaičių vardu. Tačiau skirdama, padovanodama jiems bičių spiečių, paprastai išspietusį iš jos pačios bityno avilių, Janina elgiasi, o svarbiausia – jaučiasi, kaip bitininkė bičiulė. Bičiuliai savo bites prižiūri, kopinėja kartu, tad pagalbos iš savo dalingųjų tikisi ir Janina. Trečiame žingsnyje – medaus dalybose – pačios Janinos valia ir noru pabrėžiama bei pildoma jos bičiulių teisė į medų. Už viso šio sudėtingo tikėjimų ir papročių mazgo slypi Janinos siekis stiprinti šeiminius ryšius.

Antrą, trečią, ketvirtą kartą aplankęs Janiną patyriau, kad rūpestis dėl tvarių šeiminių ryšių – vaikų, vaikaičių, marčių ir žento santarvės yra persmelkęs Janiną, užvaldęs mintis ir įaugęs į jos širdį. Svarstyтина, galbūt šis jos susirūpinimas, atitinkamos jos pastangos kyla iš vaikystės dienų, kai motina bylinėjosi su broliu dėl tėvų žemės. Ir tik išvarginti teismų, susitikę ant laukų ežios, Janina su Juozu galų gale susitaikė¹².

Čia pat minėtinas kitas, kitoks, Janinos žodžiais tariant, šeimos narių *apjungimas*: kasmet Kūčių vakarienę Janina pradeda malda, šeimos nariai atsiprašo vieni kitų, pasibučiuoja. Janina atlaužia kalėdaičio (*plotkelės*) į lėkštelę su eglės arba tujos šakelėmis (*tiok gabalėlių, kiek yra šeimoje mirusių*) ir duoda laužti vyriausiai marčiai Laimai, po jos laužia marti Rima, dukra Laima ir jauniausioji marti Jurga. Jos duodančios paplotėlių laužti savo šeimų nariams – vyrams, vaikams.

.....
12 Iš 2015 m. kovo 25 d. viešnagės pas J. Garbenienę užrašų; pgl. LTRF cd 1379.

Paskui Janina imanti duonos riekę ir duodanti jos *duondirbiam*s – vyriausiam sūnui Algirdui, sūnui Stasiui, žentui Vygantui ir jauniausiam sūnui Juozui. Kol buvo gyvas Janinos vyras, jam pirmajam buvo duodama laužti kalėdaičio, ir būtent jis dalydavo vyrams duoną¹³.

Į devintą dešimtį įkopusi Garbenienės pusseserė Adelė Milašiūtė-Vidmantienė, kilusi iš Trumpainių, taip pat augo namuose, kuriuose kiekvienas šeimos narys turėjo po avilį. Adelė kasdien bėgo žiūrėti savojo, nuo pat mažų dienų ėjo prie bičių, bet savarankiškai bitininkauti pradėjo 1955 metais, jau ištekėjusi. Tuo pačiu metu mama Morta Jankutė-Milašienė lyg paliko kartu, vienuose namuose gyvenančią dukrą su jos bitėms ir tam labai gyvenime nieko nebedarė. Bet prie savo bičių Morta dukart per dieną eidavo iki žilos senatvės – kol devyniasdešimtmetė, pasiramsčiuodama lazda, galėjo paeiti:

Tap, kap aš prie sava aviliuka ejau [vaikystėje], tap ana eja pasenus su lazdele prie bičių. Jai hobis buvo, meilė bitėms. Pastovėdava, pažiūrėdava, kap bitės skrajoja, ir viskas. Pasidžiaugdava, ir tiek. Prie lakos atsistodava, pažiūrėdava, kap ein, kap darbuojas (LTRF cd 1400).

Šiais laikais Adelė trečiokui vaikaičiui Dominykui skyrė avilį:

Ir sekas baisiausia, geriausia, ir medaus daug! <...> Jis ten buvo atvažiavys tuo momentu, linda prie tų bičių, sakau, aš tau padarysiu, gerai. Ir padariau. Žinok, ta vasara kaip buvo, tai jis linda ir linda, visai nebijodava... (LTRF cd 1401).

Bitininkystė Adelės šeimoje buvo¹⁴ daug kuo panaši į Janinos: švelnumas, meilė, nuolatinė bičių priežiūra, vardiniai aviliai šeimos bityne, per bites kuriami bei palai-komi ryšiai tarp mamos ir dukters, močiutės ir vaikaičio (praeityje dar tarp Adelės ir jos sesers Zofijos). Tačiau nei vieno kurio iš šių reiškinių, nei jų visumos A. Vidmantienė nelaiko bičiulyste arba šio papročio dalimi. Anot Adelės, tarpusavyje bičiuliaujasi ir vienas kitam patarimais padeda du bitininkai – tas, kuris dovanoja, ir tas, kuris priima bites:

Bičiuliā tai yra kor... padovanoja, reiškia, susibičiuliauja (LTRF cd 1400);
Kam duodi bites, tas ir bičiulis... duodi ir atiduodi (LTRF cd 1401).

Antrasis bičiulystės kelias – tai vieno bitininko prašoma, o kito suteikiama vieta bitėms:

13 Iš 2015 m. kovo 25 d. viešnagės pas J. Garbenienę užrašų; plg. LTRF cd 1379.

14 Deja, šiuo metu dėl garbaus jos amžiaus bitininkystė neužgęstanti.

Bičiuliai, kiek aš [žinau] iš bitininkų šnekėjima, tai yra jeigu... dėl vietos padėjima, reiškia, bičiulystė yra. Jei daug turi bičių ir nėra maisto iš kur nešt. Tai tada kur yra [maisto], ten pasidedi prie to žmogaus. Tada jau sutari, ten bičiulystė yra (LTRF cd 1401).

Palyginimui, Irena Radavičiūtė-Andrulienė iš Karklėnų apie bitininkę mamą prisimena:

Anai ir sekdavos, medaus daug išimdavo, visus apdalindavo – kas neturėj bičių, visiems dūdavo to medaus. Sakė, b i č i u l i a i tor būt. Geri žmonės tor būt bitininkā, prastam žmogui nesiseka. Bitininks tor būt gers, bičiuliautis so visās <...>. Sakydavo mama taip: „Reik draugauti, bičiuliautis, reik visiems duot“ (LTRF cd 1405).

Šie ir kiti duomenys rodo, kad XX a. viduryje ir antrojoje pusėje *bičiulystės* sąvoka apie Laukuvą, Karklėnus, Pavandenę jau buvo plati; bitininkai bičiuliuosė per bites arba medų, *bičiulystė* jiems kartu reiškė ir draugystę, gerumą, geraširdystę.

Garbenienės pusbrolis, septintą dešimtį baigiantis bitininkas Antanas Pocius iš Laumenų, šiuo metu turi vieną didžiausių apylinkėse bitynų – net 54 avilius. Išsilavinęs, veiklus ir švelnus Antanas savo žodyne neturi žodžio *bičiulis*, tačiau jo šeimos bitininkavimo istorija praplečia mūsų tyrimų lauką.

Janinos tėvelio Petro Arlauskio sesuo Barbora iš Senojo Obelyno kitados ištekėjo už Julijono Gumuliausko ir apsigyveno Jonelaičiuose netoli Medvėgalio. Nežinoma, kur ji išmoko bitininkauti, tačiau bitėmis pasidalijo su savo netikra seserimi Joana (*Janina*) Arlauskyte-Pociene (1903–1962), nutekėjusia į Laumenus. J. Pocienės bitės – tiek avilių, kiek šeimos narių – liko vienturčiui sūnui Antanui, kuris iki tol nebitininkavo. Šiandien bitės ir bitininkavimas Antaną labiausiai sieja su motina, saugo jos atminimą:

Mama labai mane mylėjo, ir kai jina mirė, aš skaičiau, paliko man kaip relikviją. Ir kad aš jau privalau tą relikviją perimti garbingai ir tęsti tas tradicijas.

– Kada Jūs tą pajutot?

– *Kada mirė.*

– O jina mirė staiga ar gulėjo ant lovos?

– *Ne, jina susirga prieš Naujus metus. Musėt galvą jai pradėjo skaudėt spalio mėnesį <...>.*

– Gal mama prieš mirtį prašė Jūsų, kad Jūs bites toliau žiūrėtumėt?

– *Ne. Pelę [aulyje] radau po mamos laidotuvių, gruodžio pradžioj. Tada aš, jau buvo šalta, nešiausi į svirną, variau <...>. Peržiemojo abudu aviliai <...>.*

– Kaip Jūs pajautėt tą, kad Jūs turit būtinai... jeigu Jūs nesidomavot?

– *Dėl to, kad mano mamos meilė didelė <...>. Atsimenu, guliu lovoj, o ji atėjus glosto, dar nesirgo tada <...>. Man ir dabar skaudu prisiminti <...>. Man ji yra kaip šventenybė (LTRF cd 1383).*

1974 m. į Klaipėdą išvykusio Antano žmona įkalbėjo jį Žemaitijoje likusių bičių atsisakyti. Tačiau 1976 m. bitininkas iš tetos Juzės Pociūtės-Šilienės vėl gavo dovanų avilį ir atvežė jį į gimtajame Laumenų kaime gyvenančios tetos Marijonos Pociūtės-Varnagienės kiemą. Juokais įdėjęs rėmelį, Antanas paprašė pranešti, kada parskris bitės, – niekas netikėjo, kad jos galėtų įspiesti į avilį. Po trijų savaičių Varnagai paskambino: *Atvažiuok, – saka, – bitės jau parliekė...* (LTRF cd 1382). Ir šios bitės atkūrė Antano ryšį su gimtine, tvirtai susiejo su mirusia motina.

APIBENDRINIMAS IR IŠVADOS

Senovės lietuvių bičiulystės apraiškų galima rasti ne vien XV–XVIII a. rašytiniuose šaltiniuose, bet ir šiuolaikinėje lietuvių kultūroje. Janina Arlauskytė-Garbenienė, kilusi iš Trumpainių (Laukuvos sen., Šilalės r.), dabar gyvenanti Vašilėnuose (Karklėnų sen., Kelmės r.), mamos Onos Milašiūtės-Arlauskienės ir močiutės Aleksandros Šetkutės-Milašienės pavyzdžiu puoselėja vardinių bičių spiečių ir avilių paprotį, vadindama jį *apsijungimu bičiulystei*.

Reiškinys XX a. buvo būdingas visai bitininkaujančiai Milašių giminės daliai, taip pat, tam tikru mastu, Janinos tėvelio Petro Arlauskio šakai nuo Senojo Obelyno. Skirtumas tas, kad Janina bičių dalybas su šeimos nariais – sūnumis, marčiais, vaikaičiais – laiko ir vadina bičiulyste. Nėra pagrindo abejoti šiame straipsnyje aprašyto reiškinio tikrumu ir svarba. Tai, kaip bičiulystę apibūdina Janinos pusseserė Adelė Milašiūtė-Vidmantienė ir kai kurie kiti šio krašto bitininkai, rodo, kad Janinos Garbenienės bitininkavimas priklauso bičiulystės laukui. Jos šeimos nariai taip pat kaip bičiuliai dalijasi bites, padeda bitininkaujančiai mamai, močiutei.

Šeimyninė J. Garbenienės bičiulystė remiasi lietuviška laimės samprata, tikėjimu bitininkavimo sėkme bei bičių laime. Gaudydama ir laikydama bites vaikų bei vaikaičių vardais, Janina tam tikru būdu palaiko, stiprina savo šeimos ryšius. Tas pats rūpestis, pastangos gali reikštis kaip kalendorinių švenčių apeigų dalis ir kitais būdais.

Be to, straipsnyje skelbiami duomenys paremia A. J. Greimo hipotezę, kad tėvų ūkį paliekantys sūnūs kitados ieškodavo bitininkaujančių jaunamarčių ir taip spęsdavo sudėtingą šeimos ūkio įgijimo, paveldėjimo klausimą. Skirtumas tarp A. J. Greimo ir šio tyrimo išvadų yra tas, kad Milašių ir Arlauskių giminėse užkuriai nebitininkavo ir šeimos kūrimo iniciatyva galėjusi priklausyti ne vyrams, o bitininkaujančioms moterims (Janinos močiutei Aleksandrai Šetkutei, mamai Onai Milašiūtei). Ryškus moteriškas bitininkystės pobūdis Žemaitijoje toliau tirtinas.

Pabaigoje dar kartą pabrėžtina, kad lietuvių bičiulystė būdinga ne vien tik kaimynų, pažįstamų ratui, bet tam tikru būdu stiprina ir šeiminius ryšius. Bitės jungė kartas, gyvuosius su mirusiais. Jos lėmė ir palaikė šventą šeimyninių santykių branduolį,

sudarytą iš švelnumo, nuoširdumo, meilės, darbštumo ir savitarpio pagalbos. Tyrimas atskleidė, kad J. Garbenienės bitynui priklausančios bitės, avilių išdėstymas atitinka jos šeimos struktūrą ir nepaprastu būdu gimtųjų namų sode, kitaip tariant, pas mamą, telkia Vašilėnuose, Karklėnuose, Šiauliuose ir Telšiuose gyvenančius šeimos narius.

Taip įrengtas bitynas ir puoselėjama savita bitininkystė (lietuvių laimės arba dalios samprata derinama su bitininkų bičiulių papročiais) nuo pirmų bendro, šeimyninio gyvenimo dienų ir metų kuria papildomus ryšius tarp šeimos narių ir motinos, kuriai tenka pagrindinės bitininkės vaidmuo. Minėti ryšiai reiškiasi kaip draugystė ir bendras rūpestis dėl ateinančiam į šeimą naujam jos nariui (*apsijungiant*) paskirtos bičių šeimos. Jėgos, stiprybės, pajėgumo šioms bitėms teikia jų šeimnininko meilė, prisirišimas. Bitės šeimnininko labai dirba taip pat darbščiai (arba atvirksčiai – tinginiauja) kaip jis pats; nuo to priklauso sunešto medaus kiekis, skonis ir visos nepaprastos medaus savybės.

ŠALTINIAI

- LTRF cd 1374 – pokalbis su J. Garbeniene (2012 m. birželio 6 d.).
 LTRF cd 1377 – pokalbis su J. Garbeniene (2011 m. gruodžio 16 d.).
 LTRF cd 1379 – pokalbiai su J. Garbeniene (2015 m. vasario 23–24 d.).
 LTRF cd 1382 – pokalbis su A. Pociumi (2015 m. vasario 23 d.).
 LTRF cd 1383 – pokalbis su A. Pociumi (2015 m. vasario 27 d.).
 LTRF cd 1400 – pokalbis su A. Vidmantienė (2015 vasario 24 d.).
 LTRF cd 1401 – pokalbis su A. Vidmantienė (2015 m. balandžio 27 d.).
 LTRF cd 1405 – pokalbis su I. Andrulienė (2015 m. kovo 27 d.).

LITERATŪRA

- Butkevičius Izidorius 1964. „Bitininkystė“, in: *Lietuvių etnografijos bruožai*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, p. 137–149.
- Greimas Algirdas Julius 1990. *Tautos atminties beiškant: apie dievus ir žmones*, Vilnius–Chicago: Mackaus knygų leidimo fondas.
- Greimas Algirdas Julius, Žukas Saulius 1993. *Lietuva Pabaltijy: istorijos ir kultūros bruožai*, Vilnius: Baltos lankos.
- Jablonskis Konstantinas 1979. *Istorija ir jos šaltiniai*, sudarė ir paruošė Vytautas Merkys, Vilnius: Mokslas.
- Kibort Józef 1893. „Żmujdzkie prawo bartnicze“, *Wisła*, t. 7, p. 296–299.
- Petrulis Juozas 1970. „Bitininkystė Varėnos rajone“, in: *Merkinė*, Vilnius: Vaga, p. 153–164.
- Petrulis Juozas 1971. „Bitininkystė“, in: *Dubingiai*, Vilnius: Vaga, p. 133–139.
- Petrulis Juozas 1989. „Bitininkystė“, in: *Gervėčiai*, Vilnius: Mintis, p. 104–107.
- Piškinaitė-Kazlauskienė Laura 1989. „Bičiulystė Lietuvoje XIX a. antroje pusėje – XX a.“, *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai*, serija A, t. 4, p. 125–137.
- Piškinaitė-Kazlauskienė Laura 1992. „Bitės lietuvių tikėjimuose ir papročiuose“, *Lituanistica*, t. 1, p. 50–72.
- Piškinaitė-Kazlauskienė Laura 1995. *Bitininkystė Lietuvoje: XVI a. – XX a. pirmoji pusė*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Statkevičius Vladas 1992. *Šilališkiai: darbai ir papročiai*, Vilnius: Mokslas.

Vaitkevičienė Daiva 2002. „Namų laimė“, *Liaudies kultūra*, Nr. 4, 9–21.

Zimnachaitė Aldona 2014. *Ko neuždengė užmarštis: kun. Antano Skinderio gyvenimas ir veikla*, Kaunas: Atmintis.

Znamierowska-Prüfferowa Maria 1937. „Folklor pszczelarzy, prawo zwyczajowe i wierzenia z nim związane“, *Ethnographica*, zes. 1, p. 23–30.

Гуковский Константин 1896. „Пчеловодство въ Ковенской губернии“, in: *Памятная книжка Ковенской губернии на 1897 годъ*, Ковна: Типографія Губернскаго Правленія, p. 134–150.

From the Vocabulary of the Local Culture: Family Beekeeping

VYKINTAS VAITKEVIČIUS

Summary

The article presents and summarizes the fieldwork data from 2011–2015, focusing on the custom of keeping nominal hives by the family members, still surviving in the family of Janina Arlauskytė-Garbenienė, born in Trumpainiai village (Laukuva parish, Šilalė district) and residing in Vašilėnai (Karklėnai parish, Kelmė district). In the 20th century, the whole beekeeping part of Janina mother's family – that of Ona Milašiūtė-Arlauskienė followed this custom. It was also partly characteristic to the branch of her father Petras Arlauskis' family from Senasis Obelynas. The way that Janina's relatives and some other beekeepers from this region describe beekeeping, clearly indicates that Janina's way of doing it follows the general pattern of Lithuanian traditional beekeeping. Her family members are engaged in traditional ways of sharing the bees and the honey (Lith. *bičiulystė*), as well as feeling obliged to help their mother or grandmother in taking care of the bees.

The family way of beekeeping, practiced by Garbenienė closely relates to the Lithuanian notion of happiness and good fortune; it is also a particular way of creating and supporting the family bonds; the same caring and engagement can manifest in the rites of calendar festivals or by other means.

Besides, the data used in the article supports the assumption of Algirdas Julius Greimas maintaining that traditionally, the sons leaving their parents' household sought beekeeping wives, thus solving the complicated issues of acquiring new property and inheritance. The results of this study differ from those of Greimas in one respect though: in the families of Milašiai and Arlauskiai, the sons-in-law did not engage in beekeeping and the initiative of starting the family could belong to the beekeeping women rather than men. The women's involvement in beekeeping, so apparent in Samogitia, presents the subject for future investigation.

It is noteworthy, that in Lithuania collective beekeeping is common among not only friends and neighbors, but among members of the family, or relatives. Researchers have so far overlooked this respect, ignoring the fact that beekeeping supplied a bond between generations, between the living and the dead. This determined the sacred core of the family relationship, including kindness, sincerity, love, hard work and mutual respect. According to the research, the placement of beehives in Janina's apiary corresponds to her family structure.

Straipsnis parengtas pagal autoriaus pranešimą „*Nebe tik vaikas, bet ir bičiulis*: nauja bičiulystės perspektyva“, skaitytą 2015 m. kovo 14–15 d. Užutrakyje vykusiame VIII Prigimtinės kultūros seminare „Žmogus, šeima, bendruomenė“.

Gauta 2016-05-25